

Urszula Kalinowska, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Dolicach, woj. szczecińskie, stanowisko 20*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XL, 1995, s. 149-199

Archeologia wczesnego średniowiecza na Pomorzu, podobnie jak i innych okresów, ciągle odległa jest od stanu badań, który można byłoby określić jako zadowalający (por. Wilgocki i in. (red.) 1996). Dlatego też każda publikacja prezentująca wyniki nowych badań spotyka się z żywym zainteresowaniem. Artykuł będący przedmiotem niniejszej recenzji przedstawia rezultaty prac wykopaliskowych, jakie przeprowadzono na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Dolicach, woj. szczecińskie, stan. 20. Wyniki tych prac mają – jak się wydaje – duże znaczenie tak dla interpretacji zjawisk obserwowanych na innych cmentarzyskach, jak i szerszych studiów nad obrządkiem pogrzebowym tego okresu.

Pomimo podejmowanych prób (Zoll-Adamikowa 1979; Świątkiewicz 1980) nie został dotąd wypracowany spójny i szczegółowy obraz cech ob-

rzędka pogrzebowego praktykowanego we wczesnym średniowieczu na Pomorzu. W tej sytuacji istotna jest każda publikacja, zwłaszcza jeśli prezentuje materiały i interpretacje przesuujące granice naszego poznania. Jest to tym ważniejsze, że przy niewielkiej liczbie metodycznie zbadanych na Pomorzu Zachodnim nekropoli wczesnośredniowiecznych jeszcze mniej z nich zostało opublikowanych w całości. Z tego powodu też praca U. Kalinowskiej zasługuje na baczną uwagę.

Omawiana publikacja jest monograficzną prezentacją wyników badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Dolicach, stan. 20. Rozkopano tam w 1976 roku dwa kurhany w całości oraz jeden – częściowo. Jak dotąd rezultaty tych prac nie były znane z literatury, jeśli nie liczyć notki w Informatorze Archeologicznym (Wesołowski 1977).

Praca – poza wstępem – zawiera pięć rozdziałów. Dwa pierwsze (I – Kurhany i II – Obrządek pogrzebowy) przedstawiają wyniki badań oraz wyeksplorowane źródła. Część III – *Chronologia* poświęcona jest analizie pozyskanych źródeł w celu ustalenia chronologii przebadanych obiektów. Część IV (*Cmentarzyska z kurhanami czworobocznymi w strefie północno-po[ł]abskiej i pomorskiej*) stanowi natomiast próbę odniesienia cech dolickich kurhanów do obrządku pogrzebowego praktykowanego na innych cmentarzyskach. Rozdział V jest próbą przedstawienia cmentarzyska w Dolicach na tle sieci osadniczej mikroregionu. Ogólnie rzecz biorąc, układ pracy można uznać za logiczny i konsekwentny. Niestety, spore zastrzeżenia można mieć do jej treści.

Generalnie należy stwierdzić, że części pracy prezentujące wyniki badań – opisy stratygrafii oraz wyeksplorowanych źródeł (rozdziały I i II) zawierają sporo błędów formalnych oraz językowych utrudniających analizę przytaczanych tam informacji. Opis stratygrafii nasypów kurhanów oraz jej interpretacja operują różnymi terminami, a mianowicie pojęciem „warstwa” oraz „poziom”. Budzi to pewne zdziwienie, bowiem różnica semantyczna pomiędzy tymi określeniami występuje tak w języku potocznym, jak i w terminologii archeologicznej, gdzie ma także wymiar genetyczny, funkcjonalny i chronologiczny. Szkoda, że pewne wnioski nie są rozwinięte ani poparte np. dokumentacją rysunkową. Dotyczy to m.in. stwierdzenia o przygotowaniu terenu pod usypanie kurhanów (s. 157); nie sprecyzowano rodzaju działań podjętych w tym celu (zniwelowanie? naniesienie dodatkowej warstwy?).

Wątpliwości budzi także opis pozyskanej ceramiki – niektóre określenia nie wydają się być precyzyjne, a niekiedy wręcz są mylące (np. s. 153, s. 156).

Analizując pozycję strategiczną fragmentów ceramiki zarejestrowanych w kurhanie 1 użyto określenia „ofiara zakładzinowa” (s. 160), które stosowane jest zazwyczaj w opisach kontekstów osadniczych lub kultowych (SSS 1982, s. 52-54). Jednocześnie trudnym do zaakceptowania jest zastosowanie w tym samym miejscu odniesienie do zwyczajów pogrzebowych ludności kultury łużyckiej.

Chronologia stanowiska w Dolicach opiera się na analizie formalnej materiałów ceramicznych – jest to jedyna kategoria źródeł tam pozyskanych o znaczeniu chronologicznym (s. 161). Należy jednak podkreślić wagę ogólniejszego problemu, jaki

pojawia się w tym miejscu, a mianowicie stanu badań nad ceramiką wczesnośredniowieczną. O ile bowiem ceramika ośrodków miejskich jest dość dobrze rozpoznana (np. Problemy... 1986), to nie ma dobrego, „reperowego” opracowania ceramiki wiejskiej. W efekcie ustalenia chronologiczne odnoszące się do ośrodków o szerokich kontaktach zewnętrznych i źródeł z nawarstwien miejskich przenosi się na źródła rejestrowane w głębokim „interiorze”, pochodzące z obiektów grobowych. Jest to w sumie zabieg nieuprawniony, jeśli uświadomić sobie pełną rozbieżność tych kontekstów. Co prawda zazwyczaj stosowane jest wówczas pewne przesunięcie datowań, jest to jednak działanie dowolne, którego skala opiera się na indywidualnym „przecuciu”, a nie na przesłankach naukowych.

Pewne kontrowersje może budzić fakt wyróżniania na podstawie zaprezentowanych wyników badań nowej jednostki taksonomicznej – cmentarzyska typu Dolice (s. 161). Powstaje tu pytanie, czy na podstawie dwóch przebadanych kurhanów można mówić o „typie cmentarzyska”. Autorka przytacza co prawda inne obiekty odpowiadające Jej zdaniem kurhanom w Dolicach – cmentarzyska w Zachow, Löcknitz i Dąbrowie, jednak ich analiza może tę kwalifikację przynajmniej częściowo podważyć. I tak dla cmentarzyska w Zachow przytoczone są dwie publikacje: pierwsza z nich, autorstwa K. Grebego, w załączonym katalogu wymienia w Zachow (Fernewerder) tylko grób popielnicowy – naczynie typu praskiego zawierające przepalone kości – nie posiadający bliższej lokalizacji (Grebe 1976, s. 176). Obiekt ten nie ma więc wiele wspólnego z analizowanym problemem. Natomiast w drugiej V. Schmidt m. in. wymienia inwentarze poszczególnych kurhanów będące podstawą ich datowania: są naczynia typu Feldberg, Menkendorf i Woldegk; w sumie całość datuje na IX w. (Schmidt 1992, s. 12-14).

Drugim cytowanym obiektem jest cmentarzysko w Löcknitz. Jednak analiza jego cech wskazuje na istotne różnice w stosunku do kurhanów z Dolic: pierwszą i najważniejszą jest rozbieżność chronologiczna – w Löcknitz z kurhanu 1 pozyskano ceramikę typu Feldberg, datowaną na VIII w. Także kontekst znalezisk był tam zupełnie inny – w Dolicach kości i ceramika występują raczej w postaci rozproszonej, natomiast w Löcknitz wyróżniono w nasypie 13 wyraźnych skupisk zawierających przepalone szczątki ludzkie, fragmenty ceramiki i spaleniznę (nota bene w różnych kom-

binacjach wzajemnych). Pod nasypem zarejestrowano tam czworokątną konstrukcję kamienną (i byłaby to jedyna cecha wspólna z kurhanami z Dolic), jednak średnica nasypu była znacznie większa i sięgała 13 m (Stange, Gralow 1972; Gralow 1982, s. 191).

Trzecim i ostatnim przywołanym przez Autorkę obiektem jest cmentarzysko w Dąbrowie. Wydaje się jednak, że wobec niego przesłanki do zaprezentowanej w publikacji kwalifikacji są najslabsze. Cmentarzysko to było amatorsko badane przed wojną, co wzmiankuje zaledwie krótka notka (Delekta 1938, s. 18). Późniejsze katalogi J. Kostrzewskiego (Kostrzewski 1960, s. 39) i H. Zoll-Adamikowej (Zoll-Adamikowa 1975, s. 72-73) nie wnoszą tu żadnych nowych informacji. A wiadomo tylko, że w „jednym kurhanie o czworobocznym nasypie znaleziono jądro kamienne, zaś w innym, okrągłym – kamienie” (por. również Zoll-Adamikowa 1988, s. 196, przypis 13). Nie ma przy tym żadnych bliższych danych dotyczących konstrukcji kurhanów, ani ich datowania. Praktycznie nie ma więc podstaw, by obiekty te zaliczyć do „typu Dolice”.

Poruszony tu problem dotyka kwestii szerszej, a mianowicie ciągłej jeszcze mizerii stanu badań nad obrzędkiem pogrzebowym wczesnego średniowiecza na Pomorzu. Pomimo forsowania prac nad tym okresem w dobie badań millennialnych i później liczba metodycznie przebadanych obiektów sepulkralnych nie jest imponująca. Nie można tu także wykluczyć, że stan badań jest w pewnej mierze efektem stosowania w starszych fazach wczesnego średniowiecza obrządku nie pozostawiającego uchwytnych archeologicznie pozostałości (por. Łosiński 1993, s. 17, tam dalsza literatura). Sytuacja ta umożliwia utworzenie z niemal każdego nowo przebadanego obiektu nowego „typu” (por. Zoll-Adamikowa 1988, s. 198-199). Wysoce ryzykowne wydaje się także łączenie problematyki genezy formy pochówku (w tym przypadku: obserwowanego w Dolicach) z problemem przynależności plemiennej (s. 166). Należy mieć nadzieję, że – uwolniona od presji ideologicznej – archeologia nabierze dystansu do problematyki etnicznej (por. np. Zoll-Adamikowa 1988, s. 185).

W dalszej części pracy analizowane są podobieństwa kurhanów zawierających drewniane lub

kamienne konstrukcje czworoboczne w kontekście hipotezy zwracającej uwagę na formalne podobieństwo tych konstrukcji do rozwiązań stosowanych w budownictwie mieszkalnym tego okresu. W związku z tym pojawia się pojęcie „domów zmarłych”, których realizacją miały być wspomniane kurhany (Schmidt 1992, s. 13, tam dalsza literatura). Dyskusyjne jednak może być tu przypisanie przez Autorkę istnienia „domów zmarłych” wszystkim kurhanom z pochówkiem nakurhanowym (s. 170). Wydaje się, że tego rodzaju kategoryczne stwierdzenia winny być solidnie podbudowane źródłowo. Pewnym problemem może tu być także przyjęte implicite założenie o zrozumieniu symboliki zabiegów czy form stosowanych i użytkowanych przez żyjących wobec zmarłych. Z jednej bowiem strony przywoływane są przykłady obiektów z różnych obszarów, z drugiej zaś przyjmuje się identyczne ich rozumienie i funkcjonowanie w świadomości różnych przecież społeczności i plemion. Nie do przyjęcia natomiast jest powołanie się na „tradycję datującą się od neolitu” w stosowaniu budulca kamiennego, co ma wyjaśnić zastąpienie konstrukcji drewnianej pod kurhanem przez założenie skonstruowane z kamieni (s. 171). Nie wiadomo, czy stwierdzenie to wyraża przekonanie o ciągłości zasiedlenia czy ciągłości etnosu, bo chyba tylko w ten sposób można mówić o przekazywaniu i ciągłości tradycji.

Podsumowując powyższe uwagi należy mieć na uwadze, że istotnym utrudnieniem dla Autorki był wspomniany już ogólny stan badań. Problem ten jest odczuwalny już na poziomie badań terenowych, co odbija się w konsekwencji na opracowaniach syntetyzujących. W tym konkretnym przypadku Autorka stanęła wobec nieukończonych mimo zapowiedzi badań wykopaliskowych (Wesołowski 1977 s. 199). Także rozpoznanie sieci osadniczej mikroregionu z konieczności oparte zostało tylko o wyniki badań powierzchniowych, głównie z połowy lat 70-tych. Wydaje się jednak, że cmentarzysko w Dolicach jest obiektem na tyle ważnym dla studiów nad zmianami i chronologią obrządku pogrzebowego we wczesnym średniowieczu na Pomorzu, że zasługuje na bardziej kompleksowe i solidniejsze ujęcie w procedury badawcze.

Przemysław Krajewski

BIBLIOGRAFIA

- Delekta J.
1938 *Badania kurhanów na Kaszubach*, „Z Otchłani Wieków”, R. 13, z. 1-2, s. 18.
- Gralow K. -D.
1982 *Ausgrabungen auf dem slawischem Hügelgräberfeld von Löcknitz, Kreis Pasewalk*, „Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg”, 1981, s. 189-215.
- Grebe K.
1976 *Zur frühslawischen Besiedlung des Havelgebietes*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 10, s. 167-204.
- Kostrzewski J.
1960 *Obrządek ciałopalny u plemion polskich i Słowian północno-zachodnich*, Warszawa.
- Łosiński W.
1993 *Groby typu Alt Käbelich w świetle badań przeprowadzonych na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Swielubiu pod Kołobrzegiem*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 41, s. 17-33.
- Problemy ...
1986 *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa.
- SSS
1982 *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. VII, Wrocław-Łódź.
- Schmidt V.
1992 *Lieps. Die slawischen Gräberfelder und Kultbauten am Süden des Tollensees*, Berlin.
- Stange H., Gralow H. D.
1972 *Ein slawisches Hügelgrab von Löcknitz, Kreis Pasewalk*, „Ausgrabungen und Funde”, t. 17, s. 206-210.
- Świątkiewicz P.
1980 *Próba periodyzacji rozwoju obrządku pogrzebowego na wczesnośredniowiecznym Pomorzu*, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XXVI, s. 145-158.
- Wesołowski S.
1977 *Sprawozdanie z wyników badań wykopaliskowych na stan. 20 w Dolicach, woj. szczecińskie*, „Informator Archeologiczny. Badania 1976 rok”, s. 187-188.
- Wilgocki E., Krajewski P., Kozłowska D., Dworaczyk M. (red.)
1996 *50 lat archeologii polskiej na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin.
- Zoll-Adamikowa H.
1975 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, cz. I: Źródła*, Wrocław.
1979 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, cz. II: Analiza, wnioski*, Wrocław.
1988 *Przyczyny i formy recepcji rytuału szkieletowego u Słowian nadbałtyckich we wczesnym średniowieczu*. „Przegląd Archeologiczny”, t. 35, s. 183-218, Wrocław-Łódź.

Adres autora:

mgr Przemysław Krajewski
Dział Archeologii
Muzeum Narodowe w Szczecinie
ul. Staromłyńska 27
70-561 Szczecin